

І. В. Рибак, І. А. Скворцова

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ІНФРАСТРУКТУРА СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ВІННИЦЬКОЇ ТА ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ТРУДНОЩІ РОЗВИТКУ (60-80-ті РОКИ ХХ ст.)

В статті досліджуються стан, проблеми та труднощі розвитку соціально-економічної інфраструктури подільського села у 1960-1990 рр.. Проаналізовано кількісні та якісні зміни в сільському житловому фонді, рівень електрифікації, газифікації, телефонізації сіл, стан доріг, благоустрою та впорядкованості сіл регіону.

Ключові слова: соціально-економічна інфраструктура, сільське поселення, сільське житло, електрифікація, газифікація, телефонізація.

Важливе значення у розвитку села відіграє соціально-економічна інфраструктура, яка включає такі складові як: житловий фонд, електрифікацію, телефонізацію, газифікацію сільських населених пунктів їх транспортне обслуговування, зв'язок, благоустрій тощо. Дана проблема знайшла висвітлення у монографіях І.В. Рибак, присвячених стану, проблемам та труднощам розвитку соціальної сфери українського села [1]. На основі широкої і достатньої репрезентативної джерельної бази вперше в українській історіографії комплексно і всебічно проаналізовано соціально-економічну, соціально-оздоровчу, соціально-культурну і соціально-побутову інфраструктуру українського села. На наш погляд, досить важливим і плідним є регіональний аспект дослідження даної теми, зокрема подільського села. Проте, такий напрям знайшов лише часткове висвітлення у працях І.В. Рибак, І.А. Скворцової [2]. У них здійснено загальний аналіз соціально-побутового розвитку подільського села у 60-80-х роках ХХ ст. Виходячи з цього, автори поставили за мету проаналізувати одну із найважливіших складових соціальної сфери сільських поселень Поділля: стан, проблеми та труднощі розвитку соціально-економічної інфраструктури. Її актуальність та наукова новизна полягає у доведенні повної неспроможності курсу на подолання істотних соціально-побутових відмінностей між містом і селом проголошених компартійною номенклатурою у 1961 р. У дусі дзвінкої ейфорійності стверджувалося, що протягом 1961-1981 рр. сільські поселення перетворюються в упорядковані населені пункти міського типу і будуть ліквідовані істотні соціально-побутові відмінності між містом і селом, а селянські будинки старого типу будуть замінені новими сучасними [3, с.291].

Одним з найважливіших елементів соціально-економічної інфраструктури села є житло. Від його впорядкованості багато в чому залежить і трудова активність та використання вільного часу сільської сім'ї. Результати соціологічного дослідження, проведеного в 1985 р. у колгоспах Хмельницької області, показали, що майже 30% опитаних колгоспників назвали важливим фактором, який сприяв більш активній участі у громадському господарстві, комфортно проживанні у сільській місцевості – кількісне і якісне поліпшення сільського житла [4, с.81]. Слід зазначити, що в селі вплив житла на спосіб життя значно більший, ніж у місті, оскільки сфера побутового впорядкування тут значно слабше розвинута. До того ж, сільська сім'я вдома не лише споживає, але й виробляє сільськогосподарську продукцію в особистому підсобному господар-

стві, тобто проводить цілий комплекс робіт з догляду за тваринами, городом, садом тощо. Через це, житло відіграє головну роль у сільському способі життя.

Проаналізуємо, насамперед, кількісні показники житлового будівництва на селі. На 60-ті роки припадає його піднесення. Якщо в селах Вінницької області у 1956-1960 рр. було збудовано житла 2941 тис. м² загальної площі, то у 1961-1963 рр. – 3223 м², а в 1966-1970 рр. – 2342 тис. м². Проте у 70-80-ті роки житлове будівництво в селах Вінниччини пішло на спад. У 1971-1975 рр. тут було збудовано 2269 тис. м², у 1976-1980 рр. – 1274 тис. м², 1981-1985 рр. – 1076 тис. м², а у 1986-1990 рр. – лише 1073 м² [5, с. 129]. Якщо в 1961-1970 рр. у селах Барського району Вінницької області був збудований 791 житловий будинок, то у 1981-1989 рр. – всього 51 [6, арк. 1]. Темпи зменшення житлового будівництва на селі підтверджують обстеження сільських поселень Хмельницької області у 1991 р. Якщо темпи приросту спорудження житла на селі в 1971-1980 рр. склали 20%, то в 1981-1985 рр. – 5%, а в 1985-1990 рр. – 3% [7, с.1]. Як зазначалося на четвертій сесії Хмельницької обласної Ради в 1988 р. у селах Хмельниччини протягом 1985-1988 рр. пересічно споруджувалося три будинки на тисячу сільських жителів [8]. Незважаючи на те, що в 1961-1991 рр. значно поліпшилася якість новозведених сільських осель, відбувалася їх реконструкція, модернізація, досить значною залишалася питома вага застарілого примітивного сільського житлового фонду. Так, на 1 січня 1991 р. у селах Вінницької області нараховувалося 59 тис. хат, збудованих з дерева, або 12% до їх загальної кількості на селі, 126 тис. сільських осель було збудовано з саману чи глини або 27,1%, 6,6 тис. будинків на селі було вкрито соломною (1,4%), 1,5 тис. руберойдом (0,3%); у Хмельницькій області відповідно 33,1 тис. (10,2%), 113,2 тис. (35,1%), 5,1 тис. (1,6%), 1,1 тис. (0,3%) [9]. Важливе значення для визначення якості сільського житлового фонду мають дані про розподіл осель за часом забудови. На 1 січня 1991 р. 28,4% сільських житлових будинків у Вінницькій області було збудовано в довоєнний період, 52,6% протягом 1944-1970 рр., 12,8% у 1970-1980 рр., 3,9% у 1981-1985 рр., 2,7% у 1986-1990 рр.; у Хмельницькій області – відповідно 23,5%, 53,4%, 13,7%, 4,3%, 2,9% [8, с.113].

Сільське житло мало досить низький рівень комунальних зручностей. Лише 0,2% сільських житлових будинків Вінницької і 0,3% Хмельницької областей мали централізоване опалення, відповідно 1,6% і 3% – водогін, 0,2% і 0,4% – каналізацію. Через відсутність централізованого водопостачання, каналізації, опалення у сільських оселях повністю не було душової чи ванни. До того ж, за рівнем благоустрою сільський житловий фонд Вінницької і Хмельницької областей поступався загальноукраїнським показникам. В УРСР 1,6% сільських житлових будинків мали централізоване опалення, 6,4% – водогін, 2% – каналізацію [8, с.120]. Вище названі недоліки в забезпеченні сільських осель комунальними зручностями зумовили значне відставання сільського житлового фонду від потреб жителів села. Соціологічні опитування проведенні в селах Вінницької області в 1988 р. засвідчили, що 30,2% опитаних висловили незадоволення відсутністю комунальних зручностей, 28,2% – труднощами з опаленням будинків у зимово-осінній період [9, арк.57]. На основі вище зазначеного, можна зробити висновок, що в 60-80-х роках ХХ ст. не відбулося вирішального перелому в модернізації сільського житлового фонду регіону.

Важливу роль у поліпшенні якості сільського житла відігравала його електрифікація. Як відомо, лише наприкінці 50-х на початку 60-х років розпочалося підключення сільських осель до державної електромережі. У 1960 р. 132,2 тис. дворів колгоспників Вінницької області, що складало 35,1% до їх загальної кількості, користувалася електроенергією для освітлення своїх осель [10, арк.51]. У

1965 р. кількість електрифікованих дворів колгоспників Вінницької області майже подвоїлася і склала 250,1 тис. або 54,1%. У 1970 р. за офіційними даними органів державної статистики у Вінницькій області було електрифіковано 431,0 тис. дворів колгоспників або 96,4% [11, с.313]. Проте такий рівень електрифікації не підтверджують дані вибіркового бюджетних обстежень сімей колгоспників у 1969 р. З них дізнаємося, що наявність електричного освітлення було виявлено у 94% обстежених сімей Харківської, 83% – Львівської, 87% – Київської, 97% – Дніпропетровської, 90% – Миколаївської, 75% – Закарпатської, 72% – Одеської і лише 56% Вінницької областей [13, с.313]. В 1975 р. вдалося електрифікувати 99,9% сільських осель у Вінницькій і 99,7% в Хмельницькій областях [12, арк.87]. Наведенні дані свідчать про завершення суцільної електрифікації сільських поселень регіону. Проте, рівень споживання електроенергії у селі був значно нижчим, ніж у місті. Якщо в 1973 р. споживання електроенергії із розрахунку одного жителя міста складало 640 кВт – год., то сільського населення всього 191 кВт год., або співвідношення використання електроенергії на 1 сільського жителя до міського складало 29,8%, у 1980 р. відповідно 772, 779 кВт год., 36,1%, у 1985 р. – 867, 358 кВт год., 41,3%, 1990 р. – 1002, 562 кВт год., 56,1% [8, с.124].

Значно пізніше, ніж електрифікація, розпочалася газифікація сільських осель. В 1960 р. у сільській місцевості Вінницької області було газифіковано перші 138 будинків із 17591 включених до плану [14, с.183]. Газифікація сільських населених пунктів могла радикально поліпшити соціально-побутові умови життя їх мешканців. Адже традиційним джерелом тепла сільських осель було пічне опалення, за допомогою якого обігрівалися хати в холодну пору року, відбувалося приготування їжі в домашніх умовах. До того ж, для опалення використовувалося малоякісне паливо. У довідці Вінницького статуправління, складеній на основі вибіркового бюджетного обстеження сімей колгоспників у 1961 р., зазначалося: «Головним видом палива, яким користуються обстежені сім'ї колгоспників є хмиз, стебла соняшника. Біля 23% господарств використовує для пічок в опалювальний сезон солому» [15, арк. 87]. Гострою на селі була потреба у твердому паливі. Так, у 1989 р. для опалення сільських будинків у Хмельницькій області необхідно було 647 тис. т. вугілля і 506,3 тис. т. дров. Проте, було виділено згідно лімітів 498,8 тис. т. вугілля або 77% до потреби і 141,6 тис. т. дров або 28%. До того ж, лише 461 село із 1237 обстежених сільських населених пунктів Хмельницької області могло скористатися послугами централізованого замовлення і доставки вугілля і лише 301 – дров за місцем проживання [16, арк.34].

Газифікація сільських поселень регіону здійснювалася двома шляхами. Перший полягав у забезпеченні населення зрідженим газом. На 1 січня 1991 р. газобалонні установки зрідженого газу мали 74,1% сільських житлових будинків Вінницької і 73,5% Хмельницької областей [8, с.122]. Проте заправлення, обмін газобалонних установок вимагав певних затрат праці і створював чималі незручності. До того ж, таким шляхом не можна було вирішити проблему опалення оселі, гарячого водопостачання. Набагато вигіднішим був сітвовий газ. Значно дешевший, ніж зріджений він дозволяв радикально поліпшити побутові умови. Проте, на 1 січня 1991 р. лише 36 сільських населених пунктів Вінницької і 86 сіл Хмельницької областей мали сітвовий газ. У той же час 89,6% міського житлового фонду Вінниччини та 87% Хмельниччини мали сітвове газозабезпечення [8, с.123]. Слід відмітити і значні регіональні особливості газифікації сіл в Українській РСР. Якщо у Львівській, Івано-Франківській областях питома вага газифікованих сіл становила 24-21%, у Дніпропетровській, Київській, Полтавській – 15-12%, то у Вінницькій і Хмельницькій – 6-2% [17, с.120]. Досить значною була

строкатість газифікації сіл і в межах області. Наприклад, на Хмельниччині з 20 районів лише один Теофіпольський був на початку 90-х років газифікований на 91,3%, 7 районів на 20-40%, 10 районів – 11-20%, а у Деражнянському з 62, у Новоушицькому з 64 сільських поселень не було газифіковано жодного [18, с.458]. Отже, сільські поселення Вінницької і Хмельницької областей мали найнижчі показники газифікації в Українській РСР. Все це створювало для жителів подільсько-го села значні побутові труднощі, робило їх життя дискомфортним.

Важливу роль у комунікаційних засобах сільських поселень відігравала їх телефонізація. У 1960 р. було телефонізовано 98,3% сільських Рад, 89,9% колгоспів Хмельницької області, у 1965 р. відповідно 98,8%, 99,4%, а у 1970 р. – 98,7%, 99,6% [19, с.120, 135]. Як видно з наведених даних, телефонізація сільських Рад, колгоспів, інших виробничих підрозділів розвивалася надто повільними темпами і фактично за десятирічний період з 1960-1970 рр. не була завершена. З другої половини 60-х років розпочалося встановлення домашніх телефонів у сільській місцевості. У 1970 р. із 45,2 тис. домашніх телефонів Вінницької області всього 11,6 тис. було встановлено в селах, у 1980 р. відповідно 107,1 тис., 38,8 тис. [10, арк.82]. З наведених даних видно, що процес телефонізації сільських осель розвивався надто уповільненими темпами і до того ж значно відставав від рівня телефонного зв'язку у місті. Якщо в 1985 р. у Вінницькій області нараховувалося 69,1 тис. телефонів загальної мережі користування, то у селах – 22 тис., у 1990 р. відповідно 94,3, 33,7 тис. штук. У Хмельницькій області у 1990 р. із 98,1 тис. одиниць домашніх телефонів лише 26,4 тис. було встановлено у селах [8, с.100]. Якщо врахувати, що в 1990 р. у сільських поселеннях Вінницької області нараховувалося 465 тис. хат, то з них лише 7,7%, а у Хмельницькій області з 331 тис. осель 7,9% було телефонізовано, тобто майже 8 домашніх телефонів припадало на 100 сільських будинків [8, с.184]. Наведені дані свідчать про надто низький рівень телефонізації сіл регіону.

У соціально-економічній інфраструктурі села чільне місце посідає пошта, телеграф. Саме у відділеннях зв'язку сільські жителі мали змогу відправляти та отримувати листи, телеграми, газети, журнали, посилки, бандеролі, грошові перекази. Проте відділення зв'язку були переважно у великих селах з населенням тисячу і більше осіб і здійснювали обслуговування сільського населення у радіусі 5-10 км. Так, на 1 січня 1990 р. у 983 селах Вінницької і 820 селах Хмельницької областей, в яких проживало 500-200 осіб, не було стаціонарних відділень зв'язку та виїзного поштового обслуговування [8, с.188]. У сільських поселеннях Вінниччини, що не мали стаціонарних відділень зв'язку, проживало 155,6 тис. чол. або 14,9%, на Хмельниччині відповідно 271 тис. чол. або 35% до загальної кількості сільського населення [8, с.189]. Для жителів сільських поселень, у яких були відсутні стаціонарні чи виїзні відділення зв'язку виникало чимало проблем і труднощів, пов'язаних з отриманням чи відправленням посилок, бандеролей, листів, грошових переказів.

Центральне місце в соціально-економічній інфраструктурі села посідали шляхи поліпшеного типу та транспортне обслуговування. Особливо велике значення мав стан та мережа шляхів поліпшеного типу, тобто, які мали цементобетонне, асфальтобетонне, асфальтне, чорне гравійне покриття. Особливості розвитку соціальної сфери не дозволяли комплексно розвивати в кожному сільському населеному пункті соціально-побутову інфраструктуру: заклади охорони здоров'я, освіти, культури, торгівлі, побутового обслуговування тощо. А звідси отримувати належні кількісно та якісно побутові послуги, належне медичне обслуговування, якісну освіту жителі села могли лише за наявності шляхів поліпшеного типу та добре розвину-

того і налагодженого транспортного зв'язку. Соціологічні опитування у 70-х роках виявили, що в селах, розташованих поряд із залізницями або добре впорядкованими автомобільними шосейними дорогами, припадало в місяць 10-15 поїздок в інші населені пункти з метою задоволення різноманітних культурно-побутових потреб. І навпаки, у селах із слаборозвинутою мережею доріг поліпшеного типу, з недостатнім транспортним обслуговуванням – менше однієї поїздки в місяць [20, с.206].

Будівництво автомобільних доріг з твердим покриттям загального користування, які б зв'язували обласні центри з районними, здійснювалося, як правило, за рахунок державних капіталовкладень. За рахунок цього вдалося у 60-80-ті роки створити розгалужену мережу доріг поліпшеного типу загального користування. Якщо щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям на 1 тис. км² території на Вінниччині у 1970 р. становила 225 км., 1980 р. – 279 км., 1985 р. – 301 км., 1990 р. – 326 км., на Хмельниччині відповідно – 213, 292, 311, 330 км.; в Українській РСР – 151, 221, 241, 260 км. [8, с. 190]. Завдяки цьому, до середини 60-х років у регіоні вдалося, в основному, вирішити проблему автобусного сполучення між обласними центрами Вінниччини, Хмельниччини та районними центрами і покращити транспортне обслуговування сільських жителів, які проживали у селах через які пролягали маршрути автобусів. Обстеження 1237 сільських населених пунктів Хмельницької області у 1990 р. виявило, що лише 996 сіл, або 70% від їх загальної кількості, мали зупинку громадського транспорту. 225 сільських поселень або 16% знаходилися від найближчої зупинки автобуса на відстані до 3 км, 170 сіл або 14% перебували на відстані від 3 до 10 км від найближчої зупинки громадського транспорту [21].

Важливу роль у соціально-економічній інфраструктурі відігравали дороги внутрішньогосподарського призначення. До них належали під'їдні шляхи до сіл, через які не пролягали дороги з твердим покриттям республіканського, обласного значення, а також шляхи, які зв'язували центральні садиби колгоспів, радгоспів з їх виробничими об'єктами – відділками, бригадами, фермами, тракторними станами. Будівництво шляхів з твердим покриттям внутрішнього господарського значення здійснювалося за рахунок колгоспів. Це підтверджують дані про їх будівництво. Так, у Вінницькій області протягом 1981-1985 рр. за рахунок державних капіталовкладень було збудовано 37,5 км. доріг з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення або 4,9% їх загальної довжини, а колгоспами 717,1 км. або 95,1%, у Хмельницькій області відповідно 12,3 км., 2,4%; 505,5 км., 97,6% [8, с.190]. У наступний період питань ваги державних асигнувань у спорудженні шляхів поліпшеного типу внутрішньогосподарського призначення значно знизилися. В 1985-1990 рр. у Вінницькій області таким способом було збудовано лише 22,4 км або 1,9%, а у Хмельницькій області 46,9 км. або 5,5%. У той же час, колгоспами Вінниччини було введено у дію 1177,6 км. або 98,1%, а на Хмельниччині – 800,3 км. або 94,5% від їх загальної довжини [8, с.192]. Наведені дані дають підставу стверджувати, що фактично будівництво доріг внутрішньогосподарського призначення було перекладено на плечі колгоспів, переважну більшість яких склали низькорентабельні збиткові господарства, які не мали достатніх коштів для спорудження якісних доріг з твердим покриттям. На 1 січня 1991 р. у Вінницькій області знаходилося 452 сільські поселення або 31,0% від їх загальної кількості, які не мали доріг з твердим покриттям, з них 108 сіл знаходилися на відстані до 5 км від шляхів поліпшеного типу, які мали асфальтове гравійоване покриття. В таких селах проживали 216,3 тис. чол. або 20,7% від загальної чисельності сільського населення. У решти сільських поселень, які знаходилися на відстані понад 5 км. до

найближчої дороги з твердим покриттям, проживало 78,9 тис. чол. або 7,6% жителів сільської місцевості. У Хмельницькій області відповідно 473, 33,4%, 146, 10,3%, 174,6 тис. чол. 22,5% 57,1 тис. чол. 7,4% [8, с.189]. До того ж, чимало доріг внутрішньогосподарського призначення знаходилися в дуже занедбаному стані. Обстеження шляхів внутрішньогосподарського призначення в Дунаєвецькому районі Хмельницької області у 1976 р. виявило, що: «Дороги в районі знаходяться в жахливому стані. Важко доводиться водіям транспортних засобів по них рухатися. Тут, що не крок, повибої, ями, на узбіччях – купи піску, каміння, сміття, то тут, то там течуть дорогою струмки, які дощенту руйнують проїжджу частину доріг» [22, с.2]. Сількор із села Баговиця Кам'янець-Подільського району так описав стан дороги, яка зв'язувала центр села з виробничими об'єктами: «Єдиною дорогою з твердим покриттям у селі важко проїхати, бо по ній пішов весь важкий транспорт. Гусеничні трактори вибили в багатьох місцях такі глибокі ями, які заповнилися водою і утворилися велетенські калюжі, що нерідко можна почути від дітей, які ідуть до школи: «Дядечку перенесіть!»» [23, с.3].

Рівень розвитку соціально-економічної інфраструктури села залежав від впорядкування, а саме наявності вулиць з твердим покриттям, пішохідних тротуарів, нічного освітлення, декоративного озеленення, добре спланованої архітектурної забудови тощо. У 60-80-ті роки здійснювалося чимало гучних кампаній щодо впорядкування благоустрою сіл. Проте їх результати мали передусім поверховий характер і здійснювалися вибірково. У кожній області було декілька добре впорядкованих сіл, які мали продемонструвати значні зрушення в їх благоустрої. Одним з них було село Маків Дунаєвецького району Хмельницької області, на території якого знаходився передовий високопродуктивний колгосп «Україна», який очолював Герой Соціалістичної Праці В.В. Стеньгач. Один із засновників цього колгоспу Р. Фалендиш писав: «У селі Маків за роки Радянської влади вирости добротні будинки, вкриті бляхою або шифером. Над кожним дахом височить телевізійна антена. Що не подвір'я – то літня кухня. Літ п'ятнадцять – двадцять таку кухню не гріх було хатою назвати. Іду селом. Іду тротуаром. А поруч стрічкою тягнеться асфальтова дорога. На стовпах світильники. Все, як у великому місті. Око милує красивий Будинок культури, торговельний центр, куди входять універмаг, кафе, продмаг, госпмаг. А які гарні дитячі ясла, справжня тобі казка» [24, с.2]. Проте такі впорядковані села були поодиноким явищем у переважній більшості занедбаних сільських поселень. Обстеження органами державної статистики 1237 сіл Хмельницької області виявило, що у 86% були відсутні вулиці з твердим покриттям, а у 82% – вуличне освітлення. Лише четверта частина сіл мала центральні вулиці з твердим покриттям, у п'ятій частині було вуличне освітлення [21, арк.37]. Занедбаний стан переважної більшості подільських сіл підтверджують численні скарги, дописи сількорів. У колективній скарзі жителів села Кордишівка Козятинського району Вінницької області зазначалося: «Щороку на вулицях стоїть вода бо греблі ставків розмиті весняною повінню. Вулиці – суцільне болото. Ліхтарів немає. Автобус під'їжджає лише до околиці села. Великі труднощі із доставкою товарів. Доводиться їх перевантажувати з автомашини на підводу, бо дороги через непролазну багнюку є непроїжджими для автотранспорту» [25, с.3]. В іншій скарзі із села Зарванці Вінницького району повідомлялося: «Жоден таксист навіть за солідну плату не хоче їхати в наше село, бо на центральній вулиці ями півметрової глибини, а до такого кутка, як Зелений Гай навесні чи восени можна добратися лише трактором» [26, с.3]. Жителі села Липчани Могилів Подільського району Вінницької області у

колективній скарзі зазначали: «Село наше велике, тягнеться мало не на 7 км. А дорога ж то яка? Трапляється навесні чи восени, що справжні моря розливаються. Підійде до нього малеча, один-другий раз ступить, набере повні чобітки та й повертається додому. От і доводиться школярам раз у раз пропускати заняття у школі» [27, с.2]. А ось який вигляд мало село Слобідка Іллінецького району Вінницької області: «Майже під кожним тинем лежать каміння, пісок, глина, дрова і купи гною, ростуть будяки. На дорогу жителі села виносять все, що заважає на обісті. І таке на центральній вулиці. На бічних вулицях і провулках картина ще гірша. Тут у велетенських калюжах застоюна гнила вода, що поширює довкола неприємний запах, нерідко сюди викидають дохлятину. Тини повалені, довкола будяки, бруд, сміття» [28, с.3].

Підводячи підсумки аналізу соціально-економічної інфраструктури подільського села, варто наголосити, що в розглядуваний період не вдалося здійснити її кардинальну модернізацію та реконструкцію. За рівнем комфортності сільська оселя значно відставала від тодішніх житлово-побутових стандартів зручностей. Надзвичайно низьким був рівень газифікації сільських будинків. Значна частина сільських поселень не мала підприємств зв'язку. Вкрай недостатнім був рівень телефонізації села. До найбільших досягнень розвитку соціально-економічної інфраструктури села слід віднести його електрифікацію у середині 70-х років. Нами доведено, що незважаючи на деякі позитивні зрушення у будівництві шляхів загального і внутрішньогосподарського значення, у розглядуваний період не вдалося вирішити проблему бездоріжжя сільських поселень. В особливо занедбаному стані перебували вулиці сільських поселень. Через це переважна більшість подільських сіл мали низький рівень благоустрою.

Список використаних джерел:

1. Рибак І.В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20 – початок 90-х рр. ХХ ст.) / І.В. Рибак. – К. : Рідний край, 1997. – 164 с.; Його ж. Соціально – побутова інфраструктура українського села / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. – 304 с.
2. Шиманська І.А. Соціально-побутовий розвиток подільського села (за матеріалами Хмельницької області) / І.А. Шиманська // Матеріали XIII Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 586-592; Рибак І.В. Соціально-культурна та побутова інфраструктура подільського села на завершальному етапі радянської доби: проблеми та труднощі розвитку (60-80-ті рр. ХХ ст.) / І.В. Рибак, І.А. Скворцова // Освіта, наука, та культура на Поділлі : збір. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Т. 20. – С. 535-548; Рибак І.В. Сільські поселення Хмельниччини на шляхах реформування: модернізація чи деградація / І.В. Рибак, І.А. Скворцова // Наука і економіка : наук.-теорет. журн. Хмельниц. економ. ун-ту. – Хмельницький, 2013. – Вип. 2/30. – С. 110-117.
3. XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза : стенограф. отчёт. – М. : Политиздат, 1966. – Т. 3. – 320 с.
4. Бурлакова І.С. Проблеми стимулювання активності сільських трудових ресурсів Хмельниччини / І.С. Бурлакова, М.В. Лаврук // Проблеми економічної географії Поділля. – Кам'янець-Подільський, 1988. – С. 80-81.
5. Петренко В.І. Економіка України у 1940-2008 рр. (основні показники) та країн СНД у 1992–2008 рр. / В.І. Петренко, І.А. Бондарчук, А.Г. Драбовський. – Вінниця : Вінниц. кооперат. ін-т, 2010. – 215 с.
6. Державний архів Вінницької області, ф.р.2355, оп.48, спр.58, арк.6.
7. Прискорювати соціальний розвиток села. З четвертої сесії обласної Ради народних депутатів // Радянське Поділля. – 1988. – 13 берез.

8. Соціальна сфера села України (наук.-аналіт. розробка) / [М.Х. Вдовиченко, М.К. Орлатий, К.І. Якуба та ін.]. — К. : Укр. н.-д. ін-т економ. агропром. виробн., 1992. — 200 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади управління України (далі ЦДАВО України), ф.582, оп.24, спр.1443, арк.114.
10. Держархів Вінницької обл., ф.р.2355, оп.45, спр.30, арк.57.
11. Народне господарство Української РСР : стат. щорічник 1970 р. — К. : Техніка, 1970. — 414 с.
12. ЦДАВО України, ф.582, оп.24, спр.1443, арк.87.
13. Народне господарство Української РСР : стат. щорічник 1977 р. — К. : Техніка, 1977. — 487 с.
14. Петренко В.С. Село на шляхах піднесення: зміни в складі, умовах праці і життя колгоспного селянства Української РСР (1951-1969) / В.С. Петренко. — К. : Наукова думка, 1970. — 348 с.
15. ЦДАВО України, ф.582, оп.24, спр.1443, арк.87.
16. Державний архів Хмельницької області, ф.р.1285, оп.23, спр.1185, арк.34.
17. Українське село: проблеми і перспективи / Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, Д.Ф. Крисанов та ін. — К. : Урожай, 1991. — 237 с.
18. Григоренко О.П. Газифікація — важливий фактор поліпшення виробничо-побутових умов праці і життя сільських трудівників / О.П. Григоренко, А.О. Орловська, В.О. Григоренко // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. — Кам'янець-Подільський, 2000. — С. 456-459.
19. Народне господарство Хмельницької області : стат. зб. — К. : Статистика, 1972. — 320 с.
20. Проблемы преодоления социально-экономических различий между городом и деревней. — М. : Мысль, 1976. — 322 с.
21. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 1285, оп. 23, спр. 1185, арк. 33.
22. Романюк О. Ох, дороги / О. Романюк // Ленінським шляхом. — 1976. — 3 лют.
23. Шкуряк В. Ще раз про благоустрій / В. Шкуряк // Прапор жовтня. — 1975. — 4 лют.
24. Фалендиш Р. Моє село / Р. Фалендиш // Ленінським шляхом. — 1977. — 21 квіт.
25. Василюк О. Час звернути увагу / О. Василюк // Жовтневі зорі. — 1973. — 5 квіт.
26. Коломієць І. Як у ведмежому закутку / І. Коломієць // Вінницька правда. — 1989. — 4 лют.
27. Чому у нас не так? // Наддністрянська правда. — 1969. — 1 лют.
28. Кочерга Г. Якщо нема господаря / Г. Кочерга // Трудова слава. — 1987. — 17 жовт.

The article examines the condition, problems and difficulties of social and economic infrastructure in the villages of Podillya in the period of 1960-1990. We analyzed the quantitative and qualitative changes in rural housing reserve, level of electrification, gasification, telephone coverage, road conditions, development and order of the villages of the region.

Key words: social and economic infrastructure, rural settlement, rural housing, electrification, gasification, telephone coverage.

Отримано: 10.03.2015 р.